

Fai 'e Ann M. Dibb

Tokoni Ua 'i he Kau Palesiteni' Lahi 'o e Kau Finemuí

Ke ke Loto-to'a

'E fakataba'i [e he ngaahi fakabinohino mei he tohi 'a Sosiua] ke nau 'omi 'a e tupu'anga mālohi taba 'o e loto-to'a mo e mālohí 'oku i ai: 'a ia ko e tui ki he'etau Tamai Hēvaní mo Hono 'Alo ko Sīsū Kalaisí.

Kuo tu'o lahi ha lea 'a e kau Tāki Mā'olungá ki he kau ma'u la-kanga fakataula'eikí 'i he koni-felenisi lahí, te nau kamata 'aki ha'anau pehē 'oku nau ongo'i 'o hangē 'oku nau lea ki ha "kau tau mā'ongo'onga" 'o ha kau taki lakanga fakataula'eiki mālohi. 'I he pōnī, 'oku ou ongo'i 'o hangē 'oku ou tu'u 'i mu'a 'i ha "kau tau mālohi" 'o e ngaahi 'ofefine fili 'o e 'Otuá. Kuo fili kimoutolu ke 'unuaki atu ki mu'a pea, ngāue fakataha mo e kau ma'u la-kanga taula'eiki loto-to'a ko iá, 'i he angatonu, 'i he ngaahi 'aho faka'osí ni. 'Oku mou fakaofó mo hoihoifua.

'Oku ou fie kamata 'aki he efiāfi ni hano fakamanatu nounou 'a e potu-tohi fakahisitōlia 'o 'etau kaveingá 'i he Sosiua 1:9: "Ke ke mālohi koe peá ke loto-to'a; 'oua na'á ke manavahē, pea 'oua na'á ke puputu'u: he ko e ['Eiki] ko ho 'Otuá 'oku 'iate koe ia 'i he potu kotoa pē 'oku ke 'alu ki ai."

Ko e palōfita mā'ongo'onga 'a Mōsese na'á ne tataki e fānau 'a 'Isilelí mei 'Isipité, 'a ia ne nau nofo pōpula ai pea tohoaki'i ai kinautolu ke nau lotu ki he ngaahi 'otua loí. Hili e t'au 'e 40 'o 'enau faingata'a'ia 'i he toafá, ne nau fu'u ofi 'aupito ki honau 'api fo'ou, 'a ia

te nau tau'atāina ai mo lotu ki he 'Otua mo'oni mo mo'ui. Hili e mālolō 'a Mōsese, ne ui 'e he 'Otuá 'a Sosiua ke ne hoko ko e palōfita ke fakaa'u 'a e fononga fakaofo ko 'ení.

Ko Sosiua ko ha taki ne 'i ai hono fu'u ivi tākiekina. 'Oku ui ia 'e he Bible Dictionary "ko e fa'ahinga tangata tau mateaki mā'olunga tahá 'eni" pea 'okú ne fakahaa'i ko e 'uhinga hono hingoá ko e "Tokoni 'a e 'Otuá" (Bible Dictionary, "Joshua"). Na'e fu'u fie ma'ua 'aupito hono tu'unga fakataki-mu'a fakalaumālié, koe'uhí he ne kei 'i ai ha ngaahi vaitafe lahi ke nau kolosi

ai mo ha ngaahi tau ke ikuna'i kimu'a pea toki fakatokanga'i mo ma'u 'e he fānau 'a 'Isilelí 'a e ngaahi me'a kotoa kuo tala'ofa 'aki 'e he 'Eiki kiate kinautolú.

Ne 'afio'i 'e he 'Eiki ne fie ma'u 'e Sosiua mo e fānau 'a 'Isilelí ha loto-to'a lahi lolotonga e taimi ko 'ení. 'I he vahe 'uluaki 'o e tohi 'a Sosiua, ne tā-tu'o lahi hono fakahā 'e he 'Eiki kia Sosiua "ke ke mālohi koe peá ke loto-to'a." 'Oku fakamatala'i 'a e fo'i lea ko e loto-to'a (courage) "ko ha mālohi faka'atamai pe fakaeangama'a ke ne makātaki'i mo ma-tu'uaki 'a e fakatu'utāmaki, ilifá pe faingata'a" (Merriam-Webster's Collegiate, 11 th ed. [2003], "loto-to'a"; tānaki atu e fakamamafá). 15 March 2010, <http://www.merriam-webster.com/dictionary/courage>). Makatu'unga 'i he'enau loto-to'a mo e talangofuá, ne lava ke a'u ai 'a Sosiua mo e fānau 'a 'Isilelí ki he fonua 'o e tala'ofá 'o fiefia ai 'i he ngaahi tāpuaki 'a e 'Eiki.

Ne mo'ui 'a Sosiua mo e fānau 'a 'Isilelí 'i ono'aho. Ka 'oku tau fāifeinga'i he 'ahó ni, ke tau a'u ki he "fonua 'o e tala'ofá." Ko 'etau taumu'a ma'ongo-onga tahá ke ma'u 'a e mo'ui ta'engata fakataha mo 'etau Tamai Hēvaní. 'I he vahe 'uluaki 'o e tohi 'a Sosiua, 'oku tau ma'u ai 'a e tākitala pau 'e fā ke tokoni'i kinautolu ke tau ikuna'i e ngaahi faingata'a, fakaa'u 'etau fonongá mo fiefia 'i he ngaahi tāpuaki 'a e 'Eiki 'i hotau "fonua 'o e tala'ofá."

'Uluakí, 'i he veesi 5, 'oku tala'ofa 'a e 'Eiki kia Sosiua, " 'E 'ikai te u fakatukutuku'i koe, pe si'aki koe." 'Oku tau ma'u 'a e loto-to'a mo e mālohi 'i he tala'ofa ko 'ení 'e 'i ai ma'u pē 'a e 'Eiki ke tokoni'i kinautolu pea 'e 'ikai 'aupito te Ne

líaki kitautolu. Kuo akoí kitautolu ‘oku afio’i mo ‘ofai’ e he Tamai Hēvaní ‘Ene fānaú kotoa. ‘I ho’o hoko ko e taha ‘o Hono ngaahi ‘ofefine pelepelengesí, ‘oku lava ke ke ma’u ai ‘Ene loto-fakapapaú, tatakí mo e tokoní ‘o fakafou ‘i he mālohi ‘o e lotú. ‘Oku tau lau ‘i he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá, “Ke ke loto-fakatōkilalo; pea ‘e tatakí nima koe ‘e he ‘Eiki ko ho ‘Otuá, pea foaki kiate koe ‘a e tali ki ho’o ngaahi lotú” (T&F 112:10).

‘Oku ou tui ki he ngaahi leá ni pea ‘oku ou palōmesi atu ‘oku fanongo mo tali mai ‘e he Tamai Hēvaní ‘etau ngaahi lotú. Ka ‘oku fa’a fie ma’u ‘a e [fa’a] kātaki ‘i he taimi ‘oku tau “tatalí [ai] ki he ‘Eiki” (‘Isaia 40:31). ‘I he’etau tatalí, te tau kamata tui kuo líekina kitautolu, pe ne ‘ikai ke ongona ‘etau ngaahi lotú, pea mahalo ‘oku ‘ikai ke tau taau ke ma’u mai hano tali. ‘Oku ‘ikai ke mo’oni ‘eni. ‘Oku ou sa’ia he ngaahi lea fakafiemālie ‘a e Tu’i ko Tēvitá: “Na’á ku tatalí fa’a kātaki pē ki he [‘Eiki]; peá ne tokanga kiate au, ‘o ne ongo’i ‘eku tangí” (Saame 40:1).

Neongo pe ko e hā te ke fehanga-hangai mo ia ‘i ho’o fononga fakafō’itui-tuí, ‘oku fakamanatu mai ‘e he ‘uluaki fakahinohino ‘oku hā ‘ia Sosiuá ke lotu, fa’a kātaki, pea manatu’i ‘a e tala’ofa ‘a e ‘Otuá: “‘E ‘ikai te u fakatukutuku’i koe, pe si’aki koe” (Sosiuá 1:5).

Ko e tākitala hono uá ‘oku ma’u ia he veesi 7, he taimi ne tala ai ‘e he ‘Eiki kia Sosiuá: “Tokanga ‘o fai ‘o fakatatau ki he fono kotoa pē . . . : ‘oua ná’á ke tafoki mei ai ki he nima to’omata’ú pe ki he to’ohemá, koe’uhí ke ke monū’ia koe ‘i he potu kotoa pē ‘okú ke ‘alu ki aí.” ‘Oku fakahinohino ‘e he ‘Eiki ‘a Sosiuá ke mātu’aki talangofua ki he ngaahi fekaú, pea ‘oua ná’a hē mei he hala ‘o e ‘Eiki. Ne akonaki ‘a Palesiteni Hauati W. Hanitā ‘o pehē, “Na’e ‘ilo’i ‘e Sosiuá ‘e ‘omi ‘e he’ene talangofuá ‘a e ikuná, pea neongo ne te’eki ke ne ‘ilo’i fakapapau pe ‘e founga fēfē ‘ene ikuná, ka ná’a ne ma’u ha loto falala ki he olá. . . . Ko e mo’oni kuo lekooti [pea fakatolonga] e ngaahi me’a ne a’usia ‘e he kau palōfita ma’ongō’onga [‘oku ‘i he folofolá] ke tokoni ‘i hono fakamahino kiate kitautolu ‘a e mahu’inga ‘o e fili ‘a e hala ‘o e talangofua matemateé”

“Commitment to God,” *Ensign*, Nov. 1982, 57, 58).

Ne u ‘a’ahi ki ha kulupu ‘o ha kau finemui ‘i he māhina kuo ‘osí. Ne u fehu’i ange ki he fānau fefine lalahí pe ko e hā ha akonaki te nau fai ki ha Punungahone fo’ou ke tokoní’i ia ke ne tu’u ma’u ‘i he faitotonú mo e angama’á ‘i ha fa’ahinga tūkunga pē te ne fe-taulaki mo iá. Ne pehē ‘e ha finemui ‘e taha, “‘I ho’o lue he holo ‘i ‘apiakó, mahalo pē te ke ma’u tepu atu ha fa’ahinga me’a te ne puke ho’o tokangá, ko ha me’a ‘oku ngalingali ta’etotonu. Mahalo pē te ke fie ‘ilo pea fie ma’u ke vakai’i ia. Ko ‘eku akonaki’eni: ‘Oua te ke vakai’i. ‘Oku ou palōmesi atu te ke fakatomala kapau te ke fai ia. Tui mai kiate au, sio hangatonu pē ki mu’a.”

‘I he’eku fanongo ki he finemui ko ‘ení, ne u ‘ilo’i ne u fanongo ki he akonaki ‘a e ‘Eiki kia Sosiuá, “‘Oua ná’a ke tafoki mei ai ki he nima to’omata’ú pe ki he to’ohemá” (Sosiuá 1:7), ‘i hono fakaaonga’i ia ‘i he tūkunga fakaa’aho ‘o e mo’uí ‘i he ngaahi ‘aho kimui ní. Kau finemui, fakahi’ehi mei he ngaahi ‘ahi’ahi ‘oku nau ‘ākilotoa kimoutolú ‘aki ho’omou mātu’aki muimui ki he ngaahi fekaú. Sio hangatonu ki mu’a ki ho’omou taumu’a ta’engatá. ‘Oku fakamanatu mai ‘e he fakahinohino hono uá ‘i hono fai ‘ení, ‘e malu’i kimoutolu pea te mou “monū’ia [kimoutolu] ‘i he potu kotoa pē ‘oku [mou] ‘alu ki aí” (Sosiuá 1:7)

‘Oku tau ma’u hotau tākitala hono tolú ‘i he veesi 8. ‘Oku folofola heni ‘a

‘e ‘Eiki ki he “tohi ‘o e fonó” pea ‘okú ne fakahā kia Sosiuá ke “fakalaulauloto ki ai ‘i he ‘aho mo e pō, koe’uhí ke ke tokanga ‘o fai ‘o fakatatau ki he ngaahi me’a kotoa pē kuo tohi ‘i aí: . . . pea ke toki fai fakapotopoto ai.” ‘Oku fakahinohino mai ‘e he ‘Eiki kia Sosiuá, mo kitautolu kotoa, ke tau lau e folofolá. ‘Oku fokotu’u ‘e he ako fakaa’aho ‘o e folofolá—tautautefito ki hono lau ‘o e Tohi ‘a Molomoná, ha makatu’unga mālohi ki hono fakatupulaki ho’o fakamo’oni kia Sīsū Kalaisi mo ‘Ene ongoongolelé. ‘Okú ne fakafe’i ‘a e Laumālie ki ho’o mo’uí. Ne fale’i mai ‘a Palesiteni Hāloti B. Lī ‘o pehē, “Kapau he ‘ikai ke tau lau fakaa’aho ‘a e folofolá, ‘e fakaa’au ke vaivai ange ‘etau fakamo’oni, pea ‘ikai toe fakaloloto ange hotau tu’unga fakalaumālie” (*Ngaahi Akonaki ‘a e Kau Palesiteni ‘o e Siasí: Hāloti B. Lī* [2000], 79).

‘Oku ‘i he folofolá ha ngaahi fakahinohino lahi, tala’ofa, founga veteki palopalema, mo e ngaahi fakamanatu ke tokoní’i kitautolu ‘i he’etau fononga ki he “fonua ‘o e tala’ofá.” ‘Oku tatakí kitautolu ‘e he tākitala hono tolú ke lau mo fakalaulauloto fakaa’aho ki he folofolá ke tau tupulaki mo lavame’a ai.

Hili e folofola ‘a e ‘Eiki kia Sosiuá, ne lea ‘a Sosiuá ki he fānau ‘a ‘Isilelí. ‘I he fakaa’osinga ‘o ‘ene leá ‘i he veesi 16, ne tali e fānau ‘a ‘Isilelí ki he’ene ngaahi leá pea ‘omi ai kiate kitautolu ‘a e tākitala hono faá. Ná’a nau tali, “Ko ia fulipē ‘okú ke fekau kiate kimautolú te mau fai ia, pea ko e potu kotoa pē ‘okú ke

Sanitiako, Silei

fekau'i 'a kimautolu ki ai te mau 'alu."

I he'etau hoko ko e kainingalotu 'o e Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'onī'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Nī, 'oku tau ma'u ai 'a e faingamālie ke fakahoko e tukupā tatau ke muimui ki hotau palōfitā, ko Palesiteni Tōmasi S. Monisoni, 'a ia 'okú ne 'i heni mo kitautolu he pooni. 'E lava ke tau ma'u 'etau fakamo'oni fakatāutaha ki he palōfita mo'uí 'o fakafou 'i he lotú mo e fakamo'oni 'a e Laumālié. 'Oku fakatupulekina 'a e fakamo'oni ko 'eni 'i he'etau fakafanongó, vakai'í, pea ma'u e loto-to'a ke fakaaonga'i 'Ene ngaahi akonaki 'i he'etau mo'ui fakahó.

Te tau lava 'o ma'u ha ngaahi tāpuaki makehe 'i he'etau fakafanongo mo talangofua ki he fale'i 'a hotau palōfitā. Fanongo ki he ngaahi tala'ofa fakapalōfita ne 'omi 'e Palesiteni Monisoni kiate kitautolu'i he'etau konifelenisi lahi kuo 'osí: "Ofa ke faitāpuekina kimoutolu 'e he 'Otuá. 'Ofa ke 'iate kimoutolu 'Ene melinó 'i he taimi ni pea fai ai pē 'o lauikuonga" ("Lea Tukú," *Liabona*, Nōvema 2009, 110). "Oku fakatatali mai kiate kitautolu ha ngaahi tala'ofa ma'ongo'onga 'o kapau te tau tu'u ma'u mo faivelenga" ("E Hoku Tokoua, Mapule'i ho Lotó," *Liabona*, Nōvema 2009, 62). "Oku ou kolea 'a e ngaahi tāpuaki 'o e langí ke nofo'ia kimoutolu" (*Liabona*, Nōvema 2009, 109).

'Oku ou fakafai' atu kimoutolu ki

he konifelenisi lahi 'i he uike kaha'ú, ke mou fanongo ki he ngaahi fakahinohino mo e ngaahi tala'ofa 'e 'omi 'e hotau palōfitā mo e kau 'apostoló. Peá ke fakaaonga'i 'a e tākitala hono faá 'aki ho'o tukupā ke muimui ki he fale'i 'a e palōfitā mo toe fakapapau'i "ko ia fulipē 'okú [ne] fekau kiate kimautolu te mau fai ia, pea ko e potu kotoa pē 'okú [ne] fekau'i 'a kimautolu ki ai, te mau 'alu" (Sosiua 1:16).

I he taimi ní, mahalo 'e hangē ha fanga ki'i me'a iiki mo faingofuá 'a e ngaahi tākitala ko 'eni 'e faá—lotu, talangofua ki he ngaahi fekau 'a e 'Otuá, ako fakahó e folofolá, pea tukupā ke muimui ki he palōfita mo'uí. Tuku ke u fakamanatu atu kiate kimoutolu 'a e folofola 'ia 'Alamá: "Vakai 'oku ou pehē kiate koe, 'oku fakahoko 'e he fanga ki'i me'a iiki mo faingofuá 'a e ngaahi fu'u me'a lalahi" ('Alamá 37:6). Ko e taimi 'oku fakaaonga'i ai 'a e fanga ki'i tākitala "iiki mo faingofua" ko 'eni 'e fá mei he tohi 'a Sosiua 'i he'etau mo'ui fakahó, 'e fakataha'i kinautolu ke nau 'omi 'a e tupu'anga mālohi taha 'o e loto-to'a mo e mālohi 'oku 'i ai: 'a ia ko e tui ki he'etau Tamai Hēvaní mo Hono 'Alo ko Sisū Kalaisi.

'Oku 'afio'i 'e he Tamai Hēvaní 'oku 'ikai faingofua 'etau fononga fakafaitu'i. 'Oku tau fehanganagai he 'aho kotoa pē mo ha ngaahi tūkunga 'oku fie ma'u ki ai 'a e loto-to'a mo e mālohi. Ne fakapapau'i mai e mo'oni ko 'eni 'e

ha talanoa ne toki hā he *Church News*:

"I he 'aho 'e taha 'i he ngaahi māhina si'i kuo hilí ne kamata 'aki e faiako 'a ha faiako 'i he ako'anga mā'olungá ha'ane fakafehu'i e fānaú ke tu'u 'i he tafā'aki 'e taha 'o e loki akó 'a kinautolu na'a nau poupou'i e ngaahi me'a fakapolitikalé, kae tu'u leva 'a kinautolu na'a nau fakafepakí 'i he tafā'aki 'e tahá.

Hili e mavaeua 'a e fānaú, ne tu'u e faiakó ki he tafā'aki fakafepakí. Ne filí 'e he faiakó ha finemui 'e taha mei he fa'ahi na'e poupou'i, 'o ne kamata ke fakafehu'i ia pea fakatā mo e kalasí ke 'omi 'enua ngaahi fakakaukaú.

"Na'e kātaki'i pē 'e he ki'i finemui Maeameiti ko 'eni 'i he uooti na'e kau ki ai, 'a hono ngaohikovia ia mo e fakanga'i 'o 'ene tu'i.

[Na'a ne] nonga pē lolotonga hono fakafepakí fakatokolahi ia na'e taki 'e ha tokotaha ma'u mafai" ("What Youth Need," *Church News*, March 6, 2010, 16).

Ne fakaha'i 'e he finemui ko 'eni ha loto-to'a fakaofo 'i hono mala'e-taú, 'a ia ne hoko ia he 'ahó ni ko hono loki akó. Ko e fē pē e feitu'u 'okú ke 'i ai, mo e hā pē ha me'a te ke fehanganagai mo iá, 'oku ou 'amanaki te ke fakaaonga'i e ngaahi fakahinohino 'i he tohi 'a Sosiua ke ke lava ai 'o falala ki he tala'ofa 'a e 'Eiki: "Ke ke mālohi koe peá ke loto-to'a; 'oua na'a ke manavahē, pea 'oua na'a ke puputu'u: he ko e ['Eiki] ko ho 'Otuá 'oku 'iate koe ia 'i he potu kotoa pē 'okú ke 'alu ki ai" (Sosiua 1:9).

'Oku ou fie tuku 'eku fakamo'oni kiate kimoutolu 'oku 'afio'i mo 'ofā'i kimoutolu 'e he Tamai Hēvaní. Kapau te mou tafoki kiate ia, he 'ikai ke Ne lí'aki kimoutolu! Te Ne tāpuaki'i kimoutolu 'aki 'a e mālohi mo e loto-to'a 'oku mou fie ma'u ke fakaa'u'aki ho'omou fononga ke foki kiate Iá. 'Oku ou fakamālō koe'uhí ko e folofolá, mo e ngaahi faifa'itaki'anga ma'ongo'onga, hangē ko e palōfita ko Sosiua. 'Oku ou fakamālō koe'uhí ko Palesiteni Monisoni, 'okú ne faifeinga ke tatakí kitautolu ke tau hao 'o foki atu ki he'etau Tamai Hēvaní. 'Oku ou lotua, ke tau hangē ko e fānaú 'a 'Isilelí, 'o hū kotoa ki hotau "fonua 'o e tala'ofā" 'o ma'u 'a e fiemālié 'i he ngaahi tāpuaki 'a e 'Eiki. 'Oku ou fai 'eni 'i he huafa 'o Sisū Kalaisi, 'ēmeni. ■